

ПОЕЗІЯ ВАСИЛЯ СТУСА В РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ: ЗМІСТОВИЙ ТА СМИСЛОВИЙ ВИМІР

В. О. Гайшинець, О. В. Пуніна

Анотація. У даному дослідженні аналізується поезія Василя Стуса у контексті російських перекладів. Методологічною основою роботи є системний підхід, принцип наукової об'єктивності, критичного та структурно-системного підходу до літературної та джерельної бази роботи. Специфіка досліджуваної теми передбачає застосування перекладацького аналізу для встановлення збереження змістової домінанти творів В. Стуса у російських перекладах.

Ключові слова. Поезія В. Стуса, інтерпретація поезія, російський переклад поезії В. Стуса, змістовий вимір.

Поетична спадщина Василя Стуса, відкрита для українського читача протягом останніх 25 років, ще мало досліджена як на батьківщині, так і в діаспорі. Беручи до уваги, що постать В. Стуса неабияк в українській літературі, наявний на сьогоднішній день науковий потенціал досліджень його творів видається недостатнім. Найзначніші праці щодо творчості поета відносяться переважно до галузі літературознавства (Н. Жулинський, І. Дзюба, М. Павлишин, Є. Сверстюк, Г. Гармаш, Ю. Бедрик, М. Коцюбинська, Н. Плахотник, Д. Стус, Г. Аврахов, М. Царинник, А. Тарнавський, Б. Рубчак, Р. Яструбецька). Разом з тим, надзвичайно багата, яскрава і своєрідна мовна палітра поета ще не стала предметом перекладацьких досліджень. У дослідженнях з перекладу поетичної мови В. Стуса, здійснених на сьогодні, розглядаються лише окремі аспекти відтворення змістової домінанти поетичних творів поета.

У 1989–90-х роках О. Саннікова зробила спробу перекласти з української на російську мову вірші Василя Стуса. У своїй замітці до перекладів вона зазначає, що це було не легко, адже українська мова поетична і співуча, а Василь Стус – «поет надзвичайно сильний. Дуже важко було підбирати аналоги його яскравим і насиченим поетичним образам в російській мові». У 1994 році вийшов маленький збірник перекладів поезії В. Стуса, виконаний О. Санніковою в російськомовній періодиці, в поетичній серії видавництва «Повернення».

Змістова складова поетичних творів відображає буття поета. В. Стус народився 8 січня 1938 р. у селі Рахівка Вінницької області. Був молодшим сином в селянській родині, що збідніла в результаті колективізації і врешті-решт перебралася у Донецьку область. Підробляючи на залізниці у старших класах, він познайомився з забороненою в СРСР літературою українського «Розстріляного Відродження». Вступивши на історико-філологічний факультет Донецького державного педагогічного університету, він навчався в літературній студії під керівництвом Т. Духовного; потім працював у сільській школі вчителем української мови та літератури. В. Стус був поетом-шістдесятником і саме «хрущовська відлига» стала для Стуса новою відправною точкою, з якої він почав свою активну творчу і політичну діяльність. Ціною його політичної та суспільної діяльності стали численні арешти серед яких арешт за антирадянську діяльність. Приводом для арешту стали написані Стусом ще в армії рядочки:

«Кубло бандитів, кагебістів,
злодіїв та гвалтівників
у стольному засіли місті
як партія більшовиків»

(«Шайка бандитов, кагебистов, воров и насильников в стольном засели городе, как партия большевиков») [1].

Поетові довелося провести п'ять років ув'язнення та два роки заслання у Магаданській області, після чого поет продовжив свою антирадянську діяльність, він виступав на захист ув'язнених людей, які відбували свій термін з політичних причин. Ця діяльність знову призвела до ув'язнення В. Стуса у результаті якого поет загинув.

На нашу думку, переклад україномовних творів В. Стуса передбачає врахування умов життя поета, адже саме розуміння змісту віршів поезії радянських часів передбачає наявність фонових знань у перекладача для досягнення адекватного перекладу.

Переклад – це викликаний суспільною необхідністю процес і результат передачі інформації (змісту), виражених у письмовому або усному тексті однією мовою, за допомогою еквівалентного (адекватного) тексту іншою мовою [4, с. 11].

Процес перекладу О.О. Селіванова кваліфікує як подвійний інтерпретаційно-породжувальний дискурс [17, с. 672], адже процес перекладу має дві фази: 1. Сприйняття й інтерпретація оригінального тексту перекладачем; 2. Породження тексту перекладу [8, с. 31–34].

І. М. Литвин також наводить думку О. В. Ребрій, згідно якої у когнітивно-комунікативному аспекті (насамперед в аспекті когнітивної семіотики) переклад визначається як процес перекодування повідомлень, закодованих в знаках однієї мовної системи, у повідомлення, закодовані в знаках іншої мовної системи [7, с. 260].

Переклад є процесом і результатом передачі інформації (змісту), виражених у письмовому або усному тексті однією мовою, за допомогою еквівалентного (адекватного) тексту іншою мовою і є процесом перекодування повідомлень однієї мовної системи в іншу.

Відомий російський літературознавець і перекладач М. М. Морозов зазначав, що лише ті переклади, які «відходили» від буквального копіювання оригіналу, виявлялися живими творами і досягали справжньої внутрішньої схожості з оригіналом, тобто, щоб наблизитися до оригіналу, на думку Морозова, потрібно відійти від нього [5, с. 243–268].

П. М. Топер зазначає, що поняття творчої індивідуальності перекладача близьке кожному практику і зачіпає серцевину уявлень про переклад. Запорукою успіху перекладача художньої літератури, вказує Топер, служить не тільки близькість його перекладу до тексту оригіналу, але й естетична сила перекладеного твору [10, с. 180].

Відомий грузинський теоретик перекладу Г. Гачечиладзе писав, що про те, що словник не здатний звільнити перекладача від врахування ролі контекстуальних факторів і особливостей індивідуального стилю автора. Завданням перекладача є врахування цих особливостей, в чому і проявляється його творчість [3, с. 112]. Таким чином, з літературознавчої точки зору художній переклад тяжіє радше до неформальної теорії перекладу, і в цьому її характерна риса. Однак це не означає, що до даного виду перекладу не застосовні загальні правила та закономірності теорії перекладу, основи якої заклали дослідники лінгвістичного, формального напрямку.

Перекладач О. Кругленко у передмові до перекладів поетичних творів В. Стуса зауважує, що його поетичне слово поки ще мало знайоме читачеві, особливо російськомовному. Не тільки нинішньому, а й тому, який був сучасником поета. І пояснення цьому одне: його не допускали до людей, тому що В. Стус, як дисидент і борець із режимом спочатку був позбавлений права займатися улюбленою справою, а потім знищений фізично, фактично убитий системою. Але поезія його залишилася. В Інтернеті є чимало перекладів цього унікального поета, хоча офіційно вірші В. Стуса російською не публікують. Досі не вийшла жодна його збірка віршів російською мовою. О. Кругленко, як і О. Саннікова пише, що «перекладати поезію Стуса – важко. Вона образна і багатогранна, його мова настільки могутня, що не завжди під силу звичайному перекладачеві. Але перекладати його – потрібно. Так хотілося б, що б його могли прочитати в тій самій Росії, де він залишив своє життя». Розглянемо більш детально переклад твору В. Стуса «На однакові квадрати поділили білий світ...».

*На однакові квадрати поділили білий світ / На квадраты без названья поделили
белый свет:*

*Рівне право всім страждати і один терпіти гніт. / Равноправие страданья, а
другого права нет.*

*Зле і кату, зле і жертві, а щастливого нема. / Палачу и жертве тошно, а
счастливых не найдёшь.*

*Всім судилося померти за замками сімома. / Умираем понемножку, от судьбы
бросает в дрожь.*

*Отаке ти, людське горе, така ти, чорна хлань, / Вон оно – людское горе,
человеческая глушь,*

*Демократіє покори і свободо німувань. / Демократия покорных и свобода рабских
душ.*

*А кругом життя веселе, скільки сонця і тепла! / А вокруг не видно драмы – столько
солнца и тепла!*

*Ти мене даремно, леле, в світ неправди привела. / Ты меня, напрасно, мама, в мир
неправды родила [2].*

На нашу думку, переклад О. Саннікової є інтерпретацією змісту, який закладено у вірші, їй вдається передати настрій, сум того часу, проте відтворити дослівно лексичну складову твору доволі важко, тому перекладачка вдається до компенсованого перекладу, до перестановок, конкретизації, генералізації тощо.

Перекладач під псевдонімом Русский Росс вдається до вільного перекладу вірша «Терпи»:

*Терпи, терпи – терпець тебе шліфує, / Терпи, терпи! Теплом души согрейся
Сталить твій дух – тож і терпи, терпи. / И стиснув зубы, вытерпеть сумеи
Ніхто тебе з недолі не врятує, / Ни на кого напрасно не надейся
Ніхто не зіб'є з власної тропи. / И помощи не требуй у друзей!
На тій і стій, і стій – допоки скону, / Иди! Лети! И не смотри под ноги -
Допоки світу й сонця – стій і стій. / В рай или в ад, как в жизни повезёт
Хай шлях - до раю, пекла чи полону – / Коль будешь смел, иди Своей Дорогой
Усе пройди і винести зумій. / Никто тебя с дороги не собьёт!
Торуй свій шлях – той, що твоїм назвався / В потоке лет и в жизни круговерти
Той, що обрав тебе навіки-вік. / Не растеряй души своей запал
До нього змалку ти заповідався / К борьбе за Жизнь, к сопротивлению Смерти
До нього сам Господь тебе прирік. / Быть может, сам Господь тебя призвал! [9]*

На нашу думку, метою перекладача не було відтворення реалій у яких був написаний вірш В. Стуса. Переклад вірша «Терпи» представляє собою інтерпретацію змісту вірша, проте не відображує ані лексичної ані стилістичної складової. Семантика твору відображена частково. Це пов'язано, передусім, із складністю мови В. Стуса (у доброму розумінні цього слова). Концепти, які містяться у поезії В. Стуса складні для розуміння сучасному читачеві, тому перекладач переклав з орієнтиром на сучасного російськомовного читача.

Розглянемо переклад вірша «І що кигиче в мертвій цій пустелі?» О. Саннікової.

І що кигиче в мертвій цій пустелі? / О чем ты плачешь в этой мертвой дали?

Киги-киги — мов чайка з-над Дніпра. / «Киги-киги» — что чайка у Днепра...

О семигори горя, цвинтар велій, / О горы горя, кладбище бескрайне! -

і я тут згину, як прийде пора? / И я ль здесь сгину, как придет пора?

Киги-киги — за ким ти тужиши, пташко? / «Киги-киги» — о чем ты тужишь, птишка?

Киги-киги — й тобі своя біда? / «Киги-киги» — видать, своя беда?

Потерпимо іще — бодай і тяжко, / Ну, потерпи еще, хотя и тяжело.

тут наша кров — солоні і руда. / Здесь наша кровь — темна и солоні [6].

У наведеному прикладі перекладачеві вдалося відтворити і зміст висловлювання і лексичну складову твору. О. Саннікова використовує лексеми, близькі, або ідентичні до мови В. Стуса задля кращої передачі семантичної складової твору.

У ході дослідження перекладів поезії В. Стуса, ми дійшли до висновку, що твір мови перекладу повинен розглядатися в контексті оригінальної літератури, оскільки оригінал щодо його перекладу незмінно зберігає первинність авторської та національної приналежності. Однак, щодо текстів поезії В. Стуса, справедливо і зауваження про те, що переклад також носить індивідуально-авторський характер. Таким чином, реально існуючий перекладний твір вилучався і з середовища літератури мови оригіналу, і з середовища літератури мови перекладу. Погодимось з думкою про те, що художній переклад у просторі міжкультурної комунікації займає особливу наднаціональну нішу, про що пише у своєму дослідженні Р. Р. Чайковський: «з виникненням художнього перекладу починають існувати дві літератури: національна література мови оригіналу та література мови перекладу. Перекладна література, таким чином, постає у вигляді якоїсь третьої літератури» [11, с. 45].

Переклад є необхідною умовою для розуміння поезії В. Стуса російськомовним читачем. Часто перекладацький інтерес до тексту є своєрідним доказом його художньої цінності, передаючи його національну культуру, існуючі в ній ідеї, ціннісні сили, знання, сприяючи, таким чином, культурному діалогу між народами і різними групами соціумів.

При розгляді поетичного тексту В. Стуса, як об'єкта перекладу, необхідно звернути увагу на відтворення національно-культурної специфіки оригіналу, що є однією з найважливіших і найскладніших проблем теорії та практики перекладу, оскільки в ній чи не найяскравіше проявляється один із парадоксів перекладу – він повинен читатися як оригінал, але при цьому зберігати національну специфіку першоджерела.

Аннотация. В данном исследовании анализируется поэзия Василия Стуса в контексте русских переводов. Методологической основой работы является системный подход, принцип научной объективности, критического и структурно-системного подхода к литературной и источниковой базы работы. Специфика исследуемой темы предполагает применение переводческого анализа для установления сохранения смысловой доминанты произведения. Стуса в русских переводах.

Ключевые слова. Поэзия В. Стуса, интерпретация поэзии, русский перевод поэзии В. Стуса, содержательный измерение.

Abstract. This study analyzes the poetry of Vasily Stus in the context of Russian translations. The methodological basis of the work is a systematic approach, the principle of scientific objectivity, critical and structural-system approach to the literary and source base of work. The specificity of the topic involves the use of translation analysis to establish the preservation of the semantic dominant of the V. Stus works in Russian translations.

Keywords. Poetry of V. Stus, interpretation of poetry, Russian translation of V. Stus poetry, meaningful dimension.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Василь Стус. Біографія та сім'я. URL: <http://facecollection.ru/people/vasiliy-stus>
2. Верлибры и другое: Василь Стус. Стихи (перевод Александрины Кругленко). URL: <http://verlibr.blogspot.com/2013/11/blog-post.html>
3. Гачечиладзе Г. Р. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. – Москва: Наука, 2010. – 254 с.
4. Литвин І. М. Перекладознавство. Науковий посібник. – Черкаси: Видавництво Ю. А. Чабаненко, 2013. – 288 с.
5. Морозов М. М. А. Н. Островский – переводчик Шекспира (статья) // Избранные статьи и переводы. – Львов: Государственное издательство художественной литературы, 2009. – С. 243-268.
6. Поетичні майстерні. В. Стус. URL: <http://maysterni.com/user.php?id=91&t=6&sf=1>
7. Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі: монографія / О.В. Ребрій. – Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2012. – 376 с
8. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2012. – 716 с.
9. Стихи.ру. URL: <https://www.stihi.ru/2015/03/29/11096>
10. Топер П. М. Перевод и литература: творческая личность переводчика [Текст] // Вопросы литературы, 2008. – № 11-12. – С. 178-199.
11. Чайковский Р. Р. Реальности поэтического перевода (типологические и социологические аспекты). Магадан: Кордис, 2009. – 104 с.